

azonnal ki tudja hámozni a tanító, a példaadó, a morális magot vagy célzatot, ebben is, mint könyvének egész felfogásában, a legnagyobb, a legméltóbb magyar hagyományokat s az orosz forradalmi demokraták legjobb módszereit egyesítve. Egy ily könyv és egy ilyen szerző idősebb pályatársainak nemcsak szakmabeli élvezetet, hanem bizonyos megnyugvást és elégtételt is szerez: úgy érez-

hetik magukat, mint az öleg Attinghausen, Schiller Telljének egyik hőse, akinek a forradalom osztály- és nemzedékváltásában semmi sem okozhat több örömet, mint az a tudat, hogy a kultúra maradandó hagyományait új, de jobb és erősebb kezek között tudhatja!

Gyergyai Albert

BATSÁNYI JÁNOS ÖSSZES MŰVEI

Sajtó alá rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor. I. Versek. Bp. 1953. Akadémiai kiadó

*Mellette és körülé vannak
Romjai sok törött sóhajnak,
Szárnyaszegett dalok,
Szelleme gyászos töredéki,
Fájdalma átköviült emléki...
Romok közt andalog! —*

A *dalok búja* — Arany János borongós verse jut eszünkbe, mikor Batsányi hagyatékát kezünkbe vesszük.

Ezeknek a verseknek a sorsa majdnem olyan viszontagságos volt, mint költőjüké. Kitépett lapoknak véletlenül megmaradt kezdőbetűiből, a költő emlékezetében évtizedek múlva felrémliő töredéksorokból, papírszeletek törmelékeiből kellett rekonstruálni a kiadónak Batsányi műveinek egyes darabjait.

Ezzel a munkával több mint száz éve adósa a magyar irodalomtudomány a linzi száműzött emlékének. Batsányi élete, egyénisége foglalkoztatta ugyan a kutatókat, irtak róla terjedelmes életrajzokat, de a hagyaték rendezésére, feldolgozására senki sem vállalkozott.

Hogy kritikai kiadás nem készült idáig műveiből, azon nincs mit csodálkozni, hiszen a felszabadulás előtt, egyáltalán nem voltak kritikai kiadásaink. Ha Petőfi, Arany műveit nem méltatta erre a régi Akadémia, miért éppen Batsányi hagyatékára lett volna gondja. De az már feltűnő, hogy a magyar irodalom népszerű kiadványsorozataiból is rendszeresen kihagyták az ő műveit. Sem a Magyar Remekírók, sem a Képes Remekírók, sem az Élő Könyvek között nem talált helyet Batsányi. Toldy Ferenc 1865-ös kiadása után csak néhány (ebből szemelgetett) füzetke s az antológiákban egy-egy kiválasztott darab jelezte, hogy versei nem haltak meg végképpen.

Az akadémiai új kritikai kiadások közül kétségtelenül a Batsányi-kiadás ad legtöbb új anyagot; a főszövegben, változatokban és jegyzetekben egyaránt. A kis példány-

szám és a feltűnően magas ár (100 Ft) miatt csak a legszűkebb szakmabeli olvasóközönséghez jut el az új kötet, de a kritikai kiadást nyomon követő Magyar Klasszikusok kiadvány ezt a hibát is jóvá fogja tenni. A száműzött költő versei egy évszázados késéssel eljutnak végre a magyar olvasók kezébe.

»Batsányi János a megújuló Magyarország első jelentős politikai költője, forradalmi hagyományaink kimagasló alakja.« Ez a mondat áll a kötet jegyzeteinek élén. A jegyzeteknek és a kritikai apparátusnak egyik legfőbb érdeme, hogy Batsányi költészetének politikus jellegét kulcskérdésként kezelik. A versek keletkezési idejének és tartalmának meghatározásánál elsősorban a közvetlen politikai vonatkozásokat veszik tekintetbe. Ez a módszer minden költő magyarázatainál helyeseltető (bár néha erőszakolt értelmezésekre csábít). Az olyan izig-vérig publicista és agitátor költő műveihhez, mint Batsányié, még közelíteni sem lehet a konkrét történelmi kapcsolatok ki-elemzése nélkül.

A kritikai kiadás szerkesztői helyesen fogták fel a rájuk váró feladatot: bővebb és, alaposabb történelmi irodalomtörténeti dokumentumanyagot gyűjtöttek össze, mint amennyit a többi kritikai kiadásban találunk. A fontosabb versek jegyzeteiben nemcsak idézik, hanem magyarázzák is a költőnek az eseményekkel kapcsolatos nyilatkozatait, s egy-egy helyen elemző és értékelő tanulmányt nyújt fejleszti a jegyzetet. A *Serkentő válasz*, *A franciaországi változásokra*, *a Levél, Szentjóni Szabó Lászlóhoz*, *Az európai hadakozásokra* és még számos vers jegyzete készült ezzel a módszerrel. Ahol nem elemez a jegyzet, mint *A látó* esetében, ott a vers időrendi elhelyezése is problematikus marad.

Lehetne ugyan vitatkozni azon, hogy ezek a terjedelmes értékelő jegyzetek nem találnak-e meg helyüket jobban, ha egy Batsányi-monográfia összefüggő fejtegetéseibe illeszkednének bele. De bizonyos, hogy a törté-

nelmi vonatkozások megmutatása nélkül, pusztán szövegegyeztetéssel és tárgyi jegyzetekkel nem is lehetett volna Batsányi kritikai kiadását megoldani.

A felvilágosodás korának politikai költészetét előbb-utóbb teljes összefüggésében fel kell dolgozni az irodalomtörténészeinknek. Ezt a feladatot különösen azóta érezzük sürgősnek, mióta párhuzamosan folynak a Batsányi és Csokonai kritikai kiadás munkálatai. 1785-től kezdve évről-évre, sőt hónapról-hónapra új és új fogalmazásban szövegezték meg a magyar költők a haza kérdéseit, közvetlenül a politikai aktualitásokhoz kapcsolódva. A megyegyűlések és országgyűlések tárgyalásaival párhuzamosan nyomon követhetjük a nemzeti panaszok és követelések egyre határozottabb megfogalmazását, s a legnagyobbaknál a nemesi ellenzékiességből fokozatosan kiforró felvilágosodott polgári és plebejusi gondolatokat. Az elvi tisztázódással párhuzamosan egyre erőteljesebb költői hang szólal meg hazafias költészetünkben. Az országgyűlési paszkvillusoknak a tizennyolcadik század első feléig visszanyúló darabos, parlagi verselésétől hosszú út vezet Batsányi *Látójának*, Csokonai *Esvéjének* költői remekléseig. Ezt az eszmei és művészi fejlődést kell majd áttekintenünk, figyelve a másod- és harmadrendű költőkre s a különböző vélemények megszólaltatóira.

Ebbe a ma még csak nagy vonásaiban látott folyamatba beillesztve láthatjuk majd végleges helyükön Batsányinak azokat a verseit, amelyeknek kérdésében a kritikai kiadás még nem mondta ki a végső szót.

Figyeljük meg például a *törvény és szabadság* tartalmának változását Batsányi 1795 előtt írt verseiben.

Gróf Andrássy Mária kisasszony halálára írt versében így ír :

*Imhol, büszke leányidnek külföldi szokási
Korcsosodott fiaid mely vetekedve veszik ;
A míg lassanként, eleink erkölcsi kiveszvéen,
Drága szabadságunk majd temetőre jutand !*

Nyilvánvaló, hogy a szabadság ebben az összefüggésben a nemesi szabadságot jelenti. 1788-ban, II. József németesítő abszolutizmusa ellen tiltakozva rója meg a külföldi szokások terjesztőit, s a nemesi alkotmányban keres védelmet az idegen hatásokkal szemben.

Ehhez hasonlóan emlegeti a *Serkentő válasz* 1789-ben a »törvény szentségét« :

*Im, nyög a hazafi most is fájalmában,
Nem vehetvén reményt árva nyivoltában ;
S nem találván hazát önnön hazájában,
Csak panasz, csak jajszó zeng bús ajakában.*

*Hasztalan említi törvénye szentségét,
Annyi drága vérrrel szerzett örökségét ;*

*Sőt gyanuba hozván egyenes hívségét,
Ézálta halmozza nagyobbra inségét.*

Az *Abauj vármegye örömnepére* írt versében még mindig a régi törvény és szabadság visszatérése a fő motívum :

*Visszatér az ország dicső koronája,
Visszatér Szent István királyi pálcája.
Nyelv, törvény, szabadság teljes erejével,
Mind megtér ispánunk jenyves tisztségével ;
Ki is im! megörült nemzete szavára
Ma ül fel újlag régi kormányára.*

De bármennyire uralkodnak is ebben a versben a nemesi törekvések, a költő már nemcsak az alkotmány helyreállításának örül, hanem annak is, hogy a franciaországi változások után megmozdultak a magyarok is. Ezt nemcsak abból következtethetjük, hogy a vers *A franciaországi változásokra* után kelt, hanem a vers szövegének következő részéből is :

*»Magyar nép! feljött már napod valahára
S mutatja, mint ülhess szerencséd jobbára :
Dè vigyázz! S az égnek atyai szándékát
Imádván, használd nyújtott ajándékát.
Még nem vagy a parton! Felhevült szivedet
Mérsékel, s tartóztasd érzékenységedet,
Nehogy örömednek gátszagató árja
Az óhajtott révből hajódat kizárja...«*

stb.

Ezeket a sorokat a költő idézőjelbe tette a szövegben. Hogy miért, arra a kiadás jegyzetei nem próbálnak választ adni. Ugyanazokat a gondolatokat találjuk itt, mint (a jegyzetek 438. lapján más összefüggésben idézett) *Hazaíúi intésben*, Darvas Ferenc versében. A felvilágosodott, szabadkőműves értelmiségiek véleménye ez : akik egyetértének az örvendő nemességgel, de nincsenek megelégedve az elért eredményekkel, ezért éber figyelemre intik a hazafiakat. Batsányi 1790-ben már messzebbre látott, gyökeresebb változást várt, mint azok, akiknek az *Abauj vármegye örömnepét* írta.

Baithány Alajoshoz írt versében, 1791-ben már republikánus-izű gondolatok kapcsolódnak a *törvény és szabadság* fogalmához:

*Utáljuk a porban fanyalgó
Kedvkereső alacsonykodásit ;
S a szent igazság, emberiség, haza
Törvény s szabadság hiv követőiről
Zengvén, az országlók aranyból
Vert koronájokat olya vesszük,
Mint a mezők nimfáit ijesztgető
Otromba faunok sáskoszorújokat...*

A törvény itt még jelentheti a hazai törvényeket is, de már belejátszik a fogal-

mazásba az emberiség törvénye, amely a felvilágosodás híres természeti törvényével rokon.

A látó-ban már világosan kibontakozik a törvény és szabadság új, forradalmi értelmezése:

»Álljon fel az erkölcs imálandó széki
Nemzetek, országok, hódoljatok neki!
Uralkodjék köztünk, ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!

Milyen más fogalomkörbe került néhány év alatt a törvény: ősi nemesi alkotmányból az ész és egyenlőség törvényévé, a polgári forradalom hirdetőjévé vált.

Nevezetes, hogy A látó-nak ez a négy sora is idézőjelek közt van a szövegben. Ezután kell majd kiderítenünk, hogy ilyen helyeken mire utal, kire hivatkozik Batsányi. Más verseiben olyan sorokat is idézőjelbe tesz, amelyeket saját másik verséből vesz át. (Így például A magyar író első két sorát.) Vajjon Batsányi elveszett, átformált korábbi verseire utal az idézőjel az Abauj vármegye és A látó idézett részében, vagy más korabeli szövegekre, ezt igen fontos volna tudnunk. A látónál ez lehetne talán kulcsa a keletkezés időpontjának is, amelyet a kiadás véleményünk szerint nem helyesen tesz 1791-re.

Batsányinak, és a felvilágosodással rokon-szervező több írónak, politikusnak fejlődésében megfigyelhetjük az 1790 és 94 közt a gondolkodás és hangulat sajátos változását. 1790-es optimizmusuk 1792-ig a hazai viszonyok hatására letörrik. A kétségeskedés időszakára után 1793—94-ben, elsősorban a franciaországi események nyomán valami keserű, dacos reménykedés hangzik fel: egy új, most már kifejezetten forradalmi fordulat reménye.

A kritikai kiadás jegyzetei A látónak ezeket a sorait:

Zengj hárfa! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedvs nemzete s hazája
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.

— az 1790—91-es országgyűléssel, a rendek akkori megtorpanásával próbálják kapcsolatba hozni. A vers már túlmutat a nemes-ség megingásának kritikáján: a babona oltárainak közel megdőléséről, a koronás gyilkosok megrettenéséről beszél. Ezt a hangot az Aranka Györgyhöz írt 1793. március 19-i levélből ismerjük: »Ti tisztelt, szeretett barátom talán boldogabbak vagytok; mert nem engedtetek annyi hatalmat a papságnak. De csakugyan itt sem tarthat sokáig hatalmaskodások. Tovább terjedett már a világosság, hogysem azt többé elnyomhassák... A darázs vesztét érezve csíp legmérgesebben.«

Ha A látót 1793-ra tesszük, akkor jobban el tudjuk képzelni a törvény és szabadság tartalmának imént vázolt módosulását is Batsányi világnézetében. S egyúttal szűkíteni tudjuk a nyomasztó három éves hézagot verseinek sorában (1792 és 95 között). Ennek a szünetnek egyetlen magyarázata egyébként is csak az lehet, hogy nem maradt ránk a versei. Elképzelhetetlen, hogy a Szentjóbilevél és még néhány 1792-es vers megírása után elfogatásáig nem verselt volna.

A versek történelmi vonatkozásait néhány más helyen is pontosabba lehetett volna tenni egy-egy adattal. Így a Bátorzi Sándorhoz című 1786-ból való vers utolsó szakasza II. József 1785-ös rendeletére utal, amely azzal az érveléssel rendelte el a német nyelv hivatalos használatát, hogy a magyar nyelv nem alkalmas az állami élet bonyolult fogalmainak kifejezésére.

A kiadás szerkesztői a versek szövegének helyreállításával és a töredékek rendezésével is maradandó értékű munkát végeztek. Néhány soros törmeléseket kellett külső és belső ismertetőjegyek alapján a fennmaradt versekhez kapcsolni, vagy ha ez nem sikerült, önmagukban megmagyarázni. Így a töredékek egy része a versek jegyzetébe került; amelyeknek kapcsolása nem sikerült, azok pedig a főszövegbe kerültek bele, mint különálló töredékek. Ezt az elhatárolást igen gondosan végezték el a szerkesztők, s így sikerült képet adniuk a linzi évek hatalmas költői erőfeszítéseiről.

A számozás idején készült befejezett versek inkább Batsányi elmaradását, a négyesrimű verselésben és a nemesi gondolkörben való megrekedését mutatják. A töredékek egyrészt viszont sajátos modern lírai ihlet formálta ki. Nagy költői tervek romjai közt tekinthet szét az olvasó.

Az Egy nevendék bükkjához című 1790-es vers egy be nem teljesült szerelem emléke, egymagában nem jelentős alkotás. A témához kapcsolódó késői sorok egy félbemaradt költemény töredékei:

Távozzatok ti durva hideg (kemény) szelek,
A zordon észak messze vidékire!

Maradjatok távul örökre

Vad szelek e gyönyörű vidéktől (határtól)

De jaj! ha megbocsát is régi hived,
S imádvá tisztelvén személyedet,

Másoknak tulajdonítja vétkedet. —

Meg nem bocsát, tudom neked tulajdon szíved!
stb.

Az önállóan közölt töredékek legtöbbször is ezt a mély líraiságot sugallja:

Édes szavát, és azt az égbe
Felragadó gyönyörű mosolygást.
Ha majd porából felszabadult

Hagyjad el azt is. Elég, ha nyugszom.

*

Magános asztalod
Hol bánkódó barátod
Szívét vigasztalod.

*

Ki ad nekem, mint a galambnak,
Ki ad nekem ma tollakat,
Ki ad ma tollakat nekem.

Nehézsavú költő volt Batsányi, pályájának egyik korszakában sem ömlöttek bőven, könnyedén a versei. Töredékei egy-egy megtalált, de újra elfoszlott költői pillanatról tanúskodnak. Egy-egy sorhoz, megfogalmazáshoz többször visszatér, sőt arra is van példa, hogy egyformán rímelő sorpárt kétféle tartalommal használ fel:

Ez a verszerzés oly titka,
Melyet aki tudna, ritka
(27. sz. töredék, 227. l.)

Ez a mi korunk' olly titka,
Mellyet a' ki tudna — ritka

AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZKARA ELSŐ ÉVKÖNYVÉNEK KÉT MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI CIKKÉRŐL

A Kardos Tibor professzor által szerkesztett, több mint 30 íves, gadag, láaltozatos tartalmú kari Évkönyv osztatlan örömet keltett az egyetemen oktatók és hallgatók között. Az Évkönyv, ha nem is a legszeleebb nyilvánosság előtt, de dokumentálja a karon folyó tudományos munkát, a színvonalas oktatás a legfontosabb feltételét; publicitást biztosít a legfiatalabbaknak s ezzel mintegy összeköti a tudomány művelőinek idősebb és ifjabb nemzedékét, jelentősen hozzájárul a kar tudományos profiljának kialakításához, az egyes tudományágak, — területek elért eredményeinek általánosításához, egyfajta kari tudat, kari közvélemény kialakításához. — Közvetlenül a magyar irodalommal két cikk foglalkozik az Évkönyvben: Törő Györgyi *Az Igazi művészet és a »művészet a művészetért«* harca Petőfi korában és Szalai Sándor *József Attila és a Nyugat* c. tanul-

(A *Serkentő ének* záró sorpárja a Szépliteraturai Ajándékban. 346. l.)

Formai szégyénységnek is mondhatnók ezt, ha nem lett volna emellett egyik újítója, gazdagítója a magyar költői formakincseknek. Szabad jámbusai, (*A rab és a madár*) Ossiánfordításai, klasszikus formájú versei új hangot ütöttek meg költészetünkben, s csak elszigeteltsége okozta, hogy ezek a kezdeményezései nem öröklődtek tovább.

A töredékek alapján módosulni fog Batsányi száműzetésben töltött idejének értékelése. Nemcsak a modern líraiság szól emellett, hanem 1795 előtti hazafias motívumainak ismételt feleléstése is. Igaz, hogy személyes ellentéte Kazinczyval és elszakadása a hazai irodalmi élettől olyan állásponton szorította őt, amely előző működéséhez képest süllyedés volt. De még ilyen körülmények közt sem vált mindenestől Kisfaludy Sándor emberévé, s késői verseinek hazafiassága sem azonosítható teljesen a maradi nemesi szemlélettel.

De nem akarunk elébevágni a kritikai kiadás tanulságai alapján kibontakozó Batsányi-vitáknak. Elsősorban Keresztury Dezsőtől és Tarnai Andortól várjuk, hogy eddig végzett kutatásaikat rendszerezve, monográfiában foglalják össze költőjük életét és működését.

Vargha Balázs

mánya. Mindkét cikk fiatal tanárságéd első nagyobblékeltű tudományos publikációja s a témaválasztás mutatja, hogy a legfiatalabb tudósnemzedék keresi az éles, világnézeti állásfoglalást, párfos kiállást követelő problémákat s a kivitelezés, válaszadás arról tesz tanúságot, hogy az új irodalomtörténet-generáció irodalomkultúráját mélyen áthatják a marxizmus-leninizmus alapvető esztétikai, módszertani elvei. Másrészt a fejlődés záloga, — amennyiben e két dolgozat alapján általánosíthatunk — hogy mi fiatalok is túljutottunk már a pusztá »értékelések« és »újraértékelések« történetileg egykor szükséges de nem anyagfeltáró, a tudományt hogy úgy mondjuk »mennyiségileg« előbbre nem vivő korszakán: mindkét dolgozat jellemzője a források közvetlen ismerete, feltárása, mindkét dolgozat idézet- illetve jegyzetanyagán ott érzik a türelmes